

אל דאגה, קליאו, עוד לא הכל אבוד... לפחות לא לפי שעה...

טוביה פרילינג

Yoav Gelber, *Nation and History: Israeli Historiography between Zionism and Post-Zionism*, Vallentine Mitchell, London-Portland, OR, 2011, 337 pages.

המחקר שלפנינו נשען על ספרו הקודם ורחב היריעה של יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בארץ ובעולם, אשר ראה אור ב־2007. בספר הקודם עמס על עצמו המחבר משימה כבדה: לתאר, לנתח ולהעריך את מצבו של תחום הדעת של ההיסטוריה, על ההתפתחויות שחלו בו בעשורים האחרונים, ויותר מזה – להתמודד עם קולות הכרסום המהדהדים שפשטו בחלל העולם המערבי ולקרוא בקול גדול, חד וברור כי השמועות על מותו היו מוקדמות מדי. כי יש עוד המאמינים, גם בעולם וגם בישראל, וגלבר הוא אחד מן המובהקים שבהם, שעוד אפשר לחתור ללא מורא וללא משוא פנים אל מה שהוגדר פעם כ'אמת היסטורית'; יש 'עובדות' ואף ניתן לתקפן או להזימן; יש 'שחור' ויש 'לבן'; יש דרכי בחינה ובדיקה; ולא 'הכול יחסי' ולא 'הכול הולך', כאמרתו המושחת של מיכאל וולצר.¹ יש היסטוריה ולא 'הכול היסטוריונים', כללי התצפית, הבחינה והמיון, האיכון, התיקוף, השקילה והטיעון,² עדיין חיים וקיימים – גם אם הם בועטים לעתים.

1 יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בארץ ובעולם, תל־אביב 2007 (להלן, גלבר, זיכרון ותעמולה). ראו, בתמצית, דברי גלבר ב'אחרית דבר', עמ' 500–512; ארנסט גלבר, 'הכל הולך', בתוך: פנחס גינוסר ואבי בראלי (עורכים), ציונות: פולמוס בן זמננו – גישות מחקריות ואידיאולוגיות (להלן: גינוסר ובראלי [עורכים], ציונות: פולמוס בן זמננו), קריית שדה בוקר 1996, עמ' 116–125.

2 ראו בהרחבה, גלבר, זיכרון ותעמולה, פרק שני: 'היסטוריה – ישנה וחדשה'; פרק רביעי: 'מפנים ואופנות'. ראו גם אלעזר וינריב, חשיבה היסטורית: פרקים בפילוסופיה של היסטוריה, תל־אביב תשמ"ז (להלן: וינריב, חשיבה היסטורית), כרך א, בין השאר, פרקים 3, 4, 6, 9, 10, 11; אילן פפה

למדנות ובקיאיות הם יעד בר השגה ובעל חשיבות בתחום הזה, ואין צורך להספיד אותם ואת משקלם המצרפי ביצירתם של ייצוגי עבר משוכללים, עשירים, רב שכבתיים ומהימנים, ככל האפשר בתחום דעת זה, שהוא אכן מורכב ורב אתגרים. יש לקוות שאחרי הכול, אלומת האור שהיסטוריונים מכוונים אל אותו תהום של נשייה מוגבלת בעוצמתה ככל שתהא, כשאכן – ואל נכון לא תמיד אפשר לדעת שנורתה דווקא אל אותם אזורים שהיו החשובים והמשמעותיים לאלה שחיו את האירועים עצמם – תהיה אלומה שתנוח תמיד על היושר והיושרה המקצועיים הראויים, וגם על הצניעות ההכרחית לאלה הרואים את ה'סרט' מן ה'סוף להתחלה', וככאלה הם הננים מן התבונה שבדיעבד.

ואף כי כלי הביטוי – הכלים הלשוניים על העושר שבהם – יש להם חשיבות גדולה בשיקוף ובתיאור מימצאי המחקר הכלואים במוחו של ההיסטוריון, ואף כי האתגר לשקפם בפני קהל קוראים ולומדים כה נרחב וכה מגוון הוא אכן רב ומורכב – עדיין אין בשימוש המיומן בכל הכלים האלה כדי להפוך הכל למעשה העללה (emplotment) כמאמרם של היידן וייט ואחרים, על המבנה הלשוני האל-היסטורי והעל-היסטורי המעצב לדעתם את כתיבת הסיפור ההיסטורי. כאילו 64 הווריאציות של אפשרויות כתיבה, וארבע האפשרויות העיקריות של בחירת ציר הסיפור שעליהם הם מצביעים, עושים את תוצרי עבודתו של ההיסטוריון ל'סיפורים' או ל'ספרים' (נרטיבים) שווי משקל, שבהם מתגלגל דמיונו היוצר של ההיסטוריון ומתגלם בדמיונותיו ואולי, רחמנא ליצלן, אף יותר מזה – בשיגיונותיו.³ הספר *Nation and History* (להלן: אומה והיסטוריה) נשען על עבודת הנמלים ההיא, ומגייס מתוכה כל מה שאפשר לכלול במסגרות המו"ליות המוגבלות המוקצות היום למחברים,⁴ בחלקים מסוימים של העולם המערבי. ספר שמוקדו העיקרי ייצוג, ניתוח והערכה של מידת ההשפעה של השינויים והאתגרים הללו על שורה של סוגיות היסטוריוגרפיות יהודיות, ציוניות וארצישראליות. סוגיות אשר אותם שינויים מתודולוגיים הקרינו גם עליהן, והן נוגעות לרכים מן החוקרים בתחומים אלה – גם כמושאייהם – נגיעה כמעט אישית. גם כאן, בספר החדש של גלבר, אפשר לראות את עומקן של השכבות הטיעוניות השונות גם כאשר – ומחמת היקף היריעה שהוקצתה לו – נבצר היה להרחיב בהן.

בראיון ליונה הדריירמג', 'אין היסטוריה – יש היסטוריונים', ידיעות אחרונות, 27.8.1993 (להלן: פפה, אין היסטוריה).

3 למשל, גלבר, זיכרון ותעמולה, 'איש הישר בעיני ייפרש', עמ' 114-117; הנ"ל, אומה והיסטוריה, עמ' 29, ובעיקר עמ' 45-49. וכן שם, בעיקר תת הפרק 'מ"נטל ההיסטוריה" אל התוכן והצורה', על היידן וייט. על וייט ולפיו 'ההיסטוריה נכתבת תמיד כחלק מתחרות בין עיצובים פואטיים שונים, שמתמודדים זה עם זה', 'הטקסט ההיסטורי כמוצר ספרותי', ראו גם וינריב, חשיבה היסטורית, כרך א, פרק 10, כרך ב, עמ' 305-332. וייט פרסם את דעותיו במאמרים רבים שכונו בספרו: Hayden White, *Topics of Discourse*, Baltimore and London, 1974

4 335 עמודים שהם כ-250 עמודים בעברית. מגבלות ההיקף פוגעות גם במידת הפירוט של מערך הערות השוליים, על עושר המידע המקופל בהם והחינוי בעיקר לחוקרים.

המחבר מציע דיון בשלושה מעגלים, לפחות. מעגלי הדיון נושקים, מצטלבים ומקרינים אלה על אלה. במעגל הראשון, דיון בהתפתחויות במבנה העומק של תחום הדעת היסטוריה ובפולמוס שהן עוררו. בשני, דיון בפולמוס הציוני – פוסט-ציוני שהוקרן גם מהתפתחויות המתודולוגיות האלה, אך גם משלל נסיבות וסיבות אחרות שבהן גלבר הופך והופך. ומעגל שלישי, שהוא בעצם גם תשובה וגם סוג של פולמוס של יואב גלבר האיש, ההיסטוריון, היהודי, הישראלי והציוני המשיב ומתפלמס עם שלל הטיעונים והמסקנות של המדברים העיקריים בשני המעגלים הראשונים. מן הבחינות האלה זהו ספר שגם מתאר, מנתח ומעריך את הפולמוסים ואת השפעתם וגם ספר המתפלמס עמם; גם משרטט את מרחבי הסוגיה, רזיה ודקויותיה, וגם מעיד על עולמו המקצועי, האידאולוגי והאינטלקטואלי של המחבר.⁵ גלבר לא היה הראשון וגם לא היחיד אשר השתתף בדיונים הללו, אשר בהקשריהם הארצישראלים מתנהלים בגלים גלים, גואים ונסוגים, כבר משנות השבעים – הגם שיסודם עוד זמן רב קודם – כפי שיואב ואחרים הראו ומראים לנו. ואף על פי כן זהו קול מקיף, עשיר ותשובה עדכנית ונחרצת לדעות הנשמעות בשדה המחקר ובשיח הציבורי המתלווה לו והמתחדש בשנים האחרונות.⁶

בספר שלפנינו מקדיש גלבר פרקים מספר לדיון בהיסטוריוגרפיה של השואה בשיח הפוסט-ציוני, ובמקום העומד לרשותנו ננסה להתמקד בו. במרחב הזה עוסק גלבר בין השאר בהשפעתם של מודרניסטים שונים גם על תפיסת השואה וגם על ההיסטוריוגרפיה שלה. תפיסותיהם, אשר חלקן מתגלגלות, כך גלבר, כמעט עד כדי הכחשת השואה או משרתות את מכישיה, משמשות בין השאר פוסט-ציונים לגיוס כלי השואה בין השואה לבין מקרי

5 גלבר, אומה והיסטוריה, בעיקר הפרקים הרביעי עד התשיעי.

6 ניתוחים וסיכומים של גלי הפולמוסים הללו ראו, למשל, גינוסר ובראלי (עורכים), ציונות: פולמוס בין זמננו; יחיעם ויץ (עורך), בין חזון לרוויזיה: מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, ירושלים 1997 (להלן: ויץ [עורך], בין חזון לרוויזיה); טוביה פרילינג (עורך), תשובה לעמית פוסט ציוני, תל-אביב 2003 (להלן: פרילינג [עורך], תשובה לעמית); שלמה זנד, האינטלקטואל, האמת והכוח: מפרשת דרייפוס ועד מלחמת המפרץ, תל-אביב 2000; משה צוקרמן, חרושת הישראליות: מיתוסים ואידאולוגיה בחברה מסוכסכת, תל-אביב 2001 (להלן: צוקרמן, חרושת הישראליות); פפה, אין היסטוריה; הנ"ל, 'ההיסטוריה החדשה של מלחמת 1948, תיאוריה וביקורת, כך 3 (1993), עמ' 99-114; ברוך קימרילינג, 'דת הלאומיות מול דת אזרחים', הארץ, 29.9.1995. על הפולמוס כבר בשלהי שנות השמונים ראו ספריהם ומאמריהם של בני מוריס, אבי שליים, אילן פפה ושמהה פלפן. המשותף להם הוא העיסוק ב'שנים המכוננות' של המדינה (1947-1952) וכן ההכרזה כי הם הראשונים שכתבו את 'ה'היסטוריה האמיתית' של הקמת המדינה, וכל מה שנכתב לפניהם בנושא זה לא היה אלא תעמולה ציונית. אליבא דרם, ראשיתו של הוויכוח במאמר שפרסם בני מוריס בשלהי 1988 בכתב העת היהודי אמריקאי *Tikkun*, שם, כך הוא קובע, מוריס טבע את המושג 'היסטוריונים חדשים'. ראו: Benny Morris, 'Revising Zionist History', *Tikkun*, 3, 6 (Nov-Dec. 1988); Simha Flapan, *The Birth of Israel: Myth and Realities*, New York 1987; Avi Shlaim, *The Politics of Partition*, New York 1990; אורי רם, 'ציונות ופוסט ציונות: ההקשר הסוציולוגי של יוכוח ההיסטוריונים', בתוך: ויץ (עורך), בין חזון לרוויזיה, עמ' 289-275; אילן פפה, 'סדר יום חדש להיסטוריה החדשה', תיאוריה וביקורת, כך 8 (קיץ 1996), עמ' 123-137.

רצח עם אחרים, תוך טשטוש קווי הייחוד של מושאי ההשוואה. אלה כוללים את הסיבות והנסיבות, את המסגרות הכרונולוגיות, את המקורות האידאולוגיים ואת עוצמתם, את טכניקות הביצוע של מעשי הרצח ואת כוליותם. תפיסות אלה מניחות מעין מצע מתודולוגי שעל יסודו אפשר לקבוע כי הכול יחסי, הכול תלוי בעין המתבונן, עד כי הקורבן, הרוצח והעומדים מן הצד עומדים בעצם על אותו מישור; כי כל נרטיב, של כל צד, שווה משקל, תקף, מובן, ולעתים אף נסבל.⁷

בתוך ההקשר הזה מקצה גלבר מקום לדיון בנושא 'ציונות, ישראל והשוואה' כפי שהוא נגזר – פעמים נחבט – בשיח הציוני-פוסט-ציוני, ובין השאר לשאלת יחסם של התנועה הציונית, היישוב בארץ לשואה ערב התרחשותה, במהלכה ובמוצאה; ליחסה של החברה הישראלית לשואה ולניצוליה; להשפעותיה של השואה על החברה הישראלית, על הזהות הישראלית ועל הפוליטיקה של מדינת ישראל.

בעקבות דן מכמן ואחרים מצביע המחבר על ארבע סוגיות מרכזיות בחקר עמדותיה של התנועה הציונית כלפי השואה ופעולותיה לנוכח השואה.⁸ הראשונה, צפיית השואה או אי צפייתה, כל זה על רקע הפרוגנוזה הציונית בדבר מעמדם ועתידם של היהודים בגולה; השנייה, יחסם, מדיניותם ופעולותיהם של מנהיגי התנועה הציונית והיישוב בתקופת המלחמה; השלישית, הפעילות הציונית בעקבות השואה (הטיפול בשארית הפלטה והזיקה בין השואה להקמת המדינה); הרביעית, הבנת משמעותה של השואה לעם היהודי, מקומה בחברה הישראלית ועיצוב זיכרון השואה ודרכי הנצחתה.

משהייתה השואה לעמוד תווך בייחוד הישראלי, כותב גלבר, גייסוה מבקריה של ישראל לשרת את מאבקם נגדה, מאבק הנפרש על כל ארבע הסוגיות שהוזכרו לעיל. והנה בקליפת אגוז שורה של טיעונים מתוך המערך הטיעוני הפוסט-ציוני, טיעונים שהעלו יואב ואחרים בהידרשותם להם:⁹

1. התנועה הציונית ומנהיגי היישוב לא ראו את האסון המתקרב ואת הקרקע הבוער באירופה. במה שראו התעלמו משום שהיו שבויים בתפיסותיהם הפלשתינוצנטריות,

7 גלבר, זיכרון ותעמולה, למשל, תת הפרק 'משנתו של וייט והשוואה', עמ' 232-233; הנ"ל, אומה והיסטוריה, עמ' 46-47, 189-216.

8 שם, עמ' 206-207; הנ"ל, זיכרון ותעמולה, עמ' 115; דן מכמן, 'חקר הציונות לנוכח השואה: בעיות, פולמוסים ומונחי יסוד', בתוך: ויץ (עורך), בין חזון לרוויזיה, עמ' 145-148; שלמה אהרונסון, 'ציונות ופוסט ציונות: ההקשר ההיסטורי-אידאולוגי', שם, עמ' 291-309; Tuvia Friling, 'The New Historians and the Failure of Rescue Operations During the Holocaust', *Israel Studies*, Vol. 8, No. 3 (2003), pp. 25-64

9 גל מוקדם של הפולמוס בהקשר השואה ראו הדברים שהחליפו יהודה באואר ובוועד עברון. למשל, בוועד עברון, 'השואה – סכנה לעם', עיתון 77, גיליון 21, מאי-יוני 1980; יהודה באואר, 'ניסיון להבהרה ותשובה לבועד עברון, 'השואה – סכנה לעם'', שם, גיליון 22-23, ספטמבר-אוקטובר 1980; בוועד עברון, 'הבהרה תחת הבהרה', שם, גיליון 24, נובמבר-דצמבר 1980; הנ"ל, החשבון הלאומי, תל-אביב 2002, הפרק: 'הציונות האכזרית', עמ' 272-293.

- באידאולוגיה של 'שלילת הגולה', ולא רק זאת אלא שאף התנכרו לאחיהם ואחיותיהם באירופה, עד שרקדו בחג המחולות בדליה ונהנו מן הפרוספריטי של הכלכלה הישראלית בבתי הקפה של תל אביב בעת המלחמה.
2. ואף אם לא התעלמו הם הבינו כי לא יוכלו לשאת את גודל המטלה בהצלת היהודים, ובעיקר משעה שהם נדרשו לשאת משימה עצומה אחרת, ממש באותה שעה – הקמת מדינה. ומכיוון שכך החליטו להתמקד במשימה הזאת ולנסות להשיגה, גם אם היא הדבר על חשבון הצלת אחיהם העולים בעשן המשרפות באירופה.
3. ואם לא התעלמו ואף ניסו להציל כמיטב יכולתם, הרי שהם כשלו במעשיהם, משום שהיו אנשים קטנים ומנהיגים קטנים ולא היה להם הדמיון הנדרש מן האתגר העצום שעמד לפניהם. כך, למשל, לא הבינו את גודל הסיכוי שהיה בתכניות הכופר והחמיצו אותן אחת אחת.¹⁰
4. ואם לא התעלמו מתכניות הכופר ואף ניסו לבחון אותן, הם איכדו עניין בהן אם יעד ההצלה שהוגדר להן לא היה ארץ ישראל, כלומר לא ליהודים שיהיו לחלק מן המפעל הציוני. וכך נהגו לא רק ביחס למבוגרים, אלא גם ביחס לילדים.
5. גם אם עסקו בניסיונות סיוע והצלה – אלה נוהלו ובוצעו בידי אנשי ה'שורות האחוריות', על ידי גוף חסר יכולת עם שם יומרני 'כועד ההצלה' שהונהג בידי מנהיג שעתידו הפוליטי היה כבר מאחוריו, יצחק גרינבוים. הוא והם ואחרים הצילו, אם הצילו, רק את מקורביהם והפקירו את כל מי שאינו ציוני דיו או מקורב דיו או שהיה חרדי, אלוהים ישמור. כבר סביב פולמוס אוגנדה, בראשית המאה העשרים, סומן קו פרשת המים, עת מי שלא כרך את גורלו עם המדינה היהודית בארץ ישראל יצא או הוצא מטווח עניינה של התנועה הציונית ומוטת אחריותה.¹¹
6. מה שעוד עודדם לנהוג כך הייתה הבטחה חשאית שקיבלו הציונים מטעם בריטניה שאם לא יכבדו עליה בעת המלחמה בתביעות לשינוי מדיניות הספר הלבן שלה, הם יגמלו להם לאחר המלחמה. הנה לכם, לפי תפיסה זאת, אתנן בדמות מדינה.
7. אחרי המלחמה התעלמו ממצבה של 'שארית הפלטה' ומה שבולט ומאפיין את יחסם אליה היא גישתם המכשירית ויחסם הציוני והמתנשא אל מי שלא היו אלא, ולכל היותר, כלי במאבק המדיני או חיילים בלתי מאומנים אשר על גופותיהם נסללה הדרך לירושלים.¹²

10 למשל, תום שגב, המיליון השביעי, ירושלים 1991. ראו על כך, טוביה פרילינג, 'המיליון השביעי כמצעד האיווולת של התנועה הציונית', עיונים בתקומת ישראל, כרך 2 (1992), עמ' 317-367.

11 על פולמוס אוגנדה כקו פרשת המים ראו, שבתאי ב' בית צבי, 'הציונות הפוסט-אוגנדיה במשבר השואה, תל-אביב תשל"ז'. ספר זה העלה את הסוגיות הנדונות כאן על סדר היום המחקרי והציבורי כבר בראשית שנות השבעים. ראו גם טוביה פרילינג, 'לבחינת הסטריאוטיפ', בתוך פרק הסיכום, חץ בערפל: בן-גוריון, הנהגת היישוב וניסיונות ההצלה בשואה, קריית שדה-בוקר 1998 (להלן: פרילינג, חץ בערפל).

12 הרמז וההימיו של לטרון לקוח מתוך שירו של פרופ' בנימין הרשב (הרושבסקי). השיר פורסם תחת כינוי

עוד טוענים בעלי גישה זאת כי הציונות ומדינת ישראל נטלו מונופולין על השואה, על זיכרונה ועל הנצחתה; כי מנהיגים והיסטוריונים ציונים שמו את הדגש בייחודה של השואה בהיסטוריה הכללית והיהודית, והתעלמו במזיד מן ההיבטים האוניברסליים שלה; כי ישראל אחראית ל'פטישיזציה של השואה', והתגלמותה בישראל הוא ב'זניחת זכר קורבנות השואה לטובת טיפוח המיתוס שלה'. טענה נוספת היא כי לא היה זה מהלך תמים ומקרי; כי בדרך של המצאת ייחודה של השואה – וביסוס תודעת השואה על הייחוד הזה – השיגה המדינה כלי פוליטי חשוב.

1. הוא אפשר לה להגדיר את היהודים כקורבן היחיד של מלחמת העולם השנייה, ועל יסוד ייחוד זה להבנות תחושת אשמה בעמי אירופה, באמריקה וגם ביהודי אמריקה. תחושת אשמה זאת כמסד ציני ומופרך לשותפות באחריות לשואה ולתוצאותיה, ומכאן גם לבניית תחושת האחריות והמחויבות לכל מה שמדינת ישראל צריכה כדי להתקיים, גם במישור התמיכה הפוליטית וגם במישור התמיכה הכלכלית והצבאית. מצע למבנה עוועים שבו מדינת ישראל חיה מכוח תחושת האשמה של העולם המערבי הנוצרי, והיהודים – בעולם המערבי. וכך, וראו זה פלא, אומרים פוסט-ציונים, התנועה הציונית שנועדה לפתור את צרת היהודים הפכה את צרת היהודים למצע קיומה.

2. בעקבות הצלחה זאת המשיכה ההנהגה הציונית ופיתחה את הקו הזה בטענה כי גם שואה שנייה היא אפשרית, הפעם מן העולם הערבי. קביעה זאת העמידה שוב את הסולידריות היהודית על בסיס מופרך ומיסטי, אשר אפשר למדינה הציונית להצמיח סוג של פרנויה ביטחונית שיכולה להצדיק כל תגובה מופרזת שלה על כל פגיעה מצדן של מדינות ערב כתגובה היחידה האפשרית והמוצדקת לכל מה שאינו אלא הסימן הראשון לשואה השנייה האורבת בפתח.

זאת אף זאת, יש בהם המוסיפים וקובעים שישאל עשתה ועושה שימוש ציני בשואה כדי להצדיק את יחסה אל הפלסטינים, את ה'כיבוש', את הכוחניות ואת שאר העוולות שהיא גרמה וגורמת לסביבתה. ניסוחה הקיצוני של תפיסה זאת מתגלמת, למשל, בדברים של אחד מראשי דבריהם: 'השואה לא מצדיקה את הפיכתם של 750,000 פלסטינים ב-1948 לפליטים. אם מחיר הציונות הוא עקירה של עם אחר זהו מהיר כבד מדי, והייתי מוותר על המדינה'.¹³ שלל הטענות מתפרס על פני כל ארבע הסוגיות שהועלו לעיל. והנה כמה מן התשובות שגלבר הביא, ואתו ולצדו גם אחרים: בטיעונים הפוסט-ציוניים, מסביר גלבר, בולטים שני

הספרותי 'גבי דניאל', בתוך: 'מחזור שירים', אגרא, כרך ב, 1985-1986, עמ' 199-200. להשוואות ברוח זאת ראו גם גוקרמן, *חרושת הישראליות*, עמ' 105-106. לעניין השימוש בשואה לדיונים ופולמוסים בני הזמן ראו גם שלמה אהרונסון, 'ציונות ופוסט-ציונות בישראל: ההקשר ההיסטורי-אידאולוגי' (להלן: אהרונסון, ציונות), בתוך: פרילינג (עורך), *תשובה לעמית*, עמ' 379-417; דן מירון, בתשובתו למאמר הביקורת של אבי כצמן, 'מול דמעות התנין', בתוך: *אפס שתיים*, 2 (1993).

13 גלבר, *זיכרון ותעמולה*, עמ' 443. גלבר מתכוון לאילן פפה, וראו שם הערה 138 לפרק התשיעי. פפה, אין היסטוריה. על מקומו של פפה בריון זה ראו בהרחבה אהרונסון, *ציונות*, עמ' 379-417.

יסודות בביקורת על הגישה הציונית לשואה ולתולדותיה: האחד, שאת ראשיתו אפשר למצוא אצל חנה ארנדט כבר בשנות החמישים, הוא ההתייחסות אל השואה כאל פשע נגד האנושות כולה, ולא נגד היהודים דווקא. השמדתם של יהודי אירופה, על פי גישה זו, איננה בראש ובראשונה הטרגדיה של היהודים, אלא של התבונה והמודרנה.¹⁴ אחרים מסביבה זאת רואים בשואה 'ג'נוסייד' (genocide) – מקרה אחד מני אחדים של רציחות עמים שהתרחשו במאה העשרים, החל בטבח הארמנים בידי התורכים במלחמת העולם הראשונה וכלה במלחמות בקמבודיה, בבוסניה או בצ'צ'ניה זה לא כבר.

כל מי שיבקר במוזיאון לזכר השואה בווינגטון הבירה יראה שכמעט אין בו זכר לאנטישמנים ולמשתפי הפעולה הצרפתים, ההולנדים, הבלגים, הרומנים, ההונגרים, הקרואטים, הסלובקים, הפולנים, הליטאים, הלטבים, האסטונים, האוקראינים והרוסים. העלמת העין הזאת, מסביר גלבר, כמו הגדרת השואה כמשבר כללי ללא ייחוד יהודי, או כעוד אחד ממקרי רצח העם, נוחה לכל מי שמבקש להתחמק מן הייחוד והבדלנות ולהיטמע בין קורבנות אחרים של המשטר הנאצי, כמו הצוענים וההומוסקסואלים.

יש הטוענים מקרב קבוצות דעה אלה, מציג שם גלבר בהרחבה, שגם מוזיאון השואה בתפיסתו המצמצמת הוא יותר מדי ממה שצריך. לפי תפיסה זאת, מפעל הנצחת השואה באמריקה, בלבה של ווינגטון, במקום כמו מרכזי בין שאר המוזיאונים ומבני הממשל, הוא סוג של לחץ בלתי ראוי לכפיית אחדות קבוצתית יהודית; לחץ שאינו שונה משבועת האמונים שנדרשה מפרופסורים אמריקנים בתקופת הסנטור מק'קארתי של שנות החמישים של המאה העשרים. הכול ביטוי ל'עודף זיכרון', מצב פסיכו-פתולוגי וחלק מ'פוליטיקת הזוהיות של ההווה יותר מאשר [זיכרון] למעשי הזוועה בעבר'. שורשי תופעת החיפוש אחר שותפים לקורבנותם של היהודים נמצאים אפוא, מסביר גלבר, עוד בעמדת המתבוללים היהודים בגרמניה, המשכם בקרב המתבוללים בארצות הברית, והמשותף להם הוא הרצון להתנער ולהתחמק מכל ייחוד יהודי.¹⁵

ההיסטוריוגרפיה הישראלית, קורא גלבר, אינה יכולה ואינה צריכה להיות שותפה לבריחה ממצאות השואה, ואינה יכולה להסתפק בפרשנות הצרה שלה. עליה להוסיף ולהדגיש את השואה כשיאו של משבר האמנציפציה, של דחיית רעיון השתלבות היהודים בסביבתם, וביטוי מר לקוצר ידו של העולם להציע פתרון לבעיה היהודית. זאת כאשר הבסיס לקיומם של היהודים במרכז אירופה ובמזרחה קרס, ואותן מדינות דמוקרטיות שאכן ניהלו מלחמת חורמה אמיצה נגד גרמניה הנאצית גם חסמו, כל אחת מטעמיה, כל אפשרות

14 בכלל המבקרים אפשר למצוא את החוגים הקומוניסטיים, הבונודיסטיים והאוניברסליסטיים. ראו, למשל, חיים אבני ושמעון גרעוני (עורכים), *הציונות ומתנגדיה בעם היהודי*, ירושלים 1990; ג'ורג' שטיינר, *ארטאה: מאזן של חיים*, תל-אביב 2001; שירי לב-ארי, 'ג'ורג' שטיינר – היהודי הגולה', *הארץ*, 'גלריה', 7.11.1999; George Steiner, *George Steiner: A Reader*, Harmondsworth 1984; 7.11.1999.

15 גלבר, *זיכרון ותעמולה*, עמ' 439-440; הנ"ל, *אומה והיסטוריה*, עמ' 213-214.

להגירה ולהצלה: ארצות הברית סגרה את שעריה בפני פליטים יהודים מאירופה, ובריטניה חסמה בפניהם את שערי ארץ ישראל.¹⁶

גלבר משיב לאוחזים בגישה הרוחה את ייחודה של השואה, וטוענים כי דווקא הדגשת ייחודה היהודי תגרום לאובדן 'מופתיותה', כי ה'מיתוס' הטוען לייחודה של השואה 'מסוכן' משום שהוא קובע 'מרחק אינסופי בין זוועה מסוג אחד לבין כל שאר מיני הזוועות', כמו ביאפרה, קמבודיה ועוד; כי ייחודה של השואה או המיתולוגיזציה שלה שקול לולוגריזציה שלה; כי ייחודה של השואה מניב מניה וביה הכחשה של שואות של עמים אחרים ורציחות של עמים אחרים, ובעיקר הפלסטינים. לדעתו הם מתעלמים מן המהות הרו צדדית של כל אחת מן המלחמות שאליהן הם משווים את השואה, מלחמות שבהן התאכזר צד אחד אל אויבו תוך כדי או לאחר שגבר עליו במלחמה. השואה, לעומת זאת, הייתה מסע חד צדדי, שיטתי וכולל נגד היהודים שאמנם התנהל על רקע מלחמת העולם השנייה, אך לא היה חלק ממנה.¹⁷

אמת, בצמצום כל הפרשות האלה ורבות אחרות להיבט האישי יש מכנה משותף: סבלו של הפרט. אבל ראייה כזאת, המתעלמת מן ההבדלים שבהקשר או המבקשת לטשטש אותם, איננה ראייה היסטורית. גם ההשקפה הקיצונית של מייחודי השואה, המנתקים אותה מן הרצף ההיסטורי היהודי והכללי ומתייחסים לחקירתה ולהוראתה במונחים של בועה המנותקת ממה שקדם לה וממה שבא בעקבותיה, היא השקפה מופרכת. השואה היא חלק מן ההיסטוריה ולא תופעה על-היסטורית וא-היסטורית. היא התרחשה על פני כדור הארץ ולא בפלנטה אחרת, והקשריה ההיסטוריים דווקא הם שמייחדים אותה בהשוואה לאירועים אחרים שהתרחשו בעולם.

אמנם משלב מסוים הייתה השואה רצח עם, אבל היא הייתה גם הרבה יותר מזה. וה'יותר' הזה, מדגיש גלבר, הוא בדיוק מה שהפוסט-ציונים בישראל וחבריהם במקומות אחרים מבקשים לטשטש ולהכחיש בהשוותם את השואה לזוועות אחרות כסימאאות האופנתיות של מחקר 'השוואתי' או 'בינתחומי'. הטקטיקה ההשוואתית הזאת ומונחים שהיא הניבה כמו 'יודרנאצים', אינם מקוריים. עוד בשנת 1942 כתבו סופרים ועיתונאים יוצאי גרמניה שסלדו מן היישוב, על 'רוח שטירמר' שאחזה בו ועל 'יישובנאצים' ו'נאצי-ציוניזמוס', ופקידים בריטים למדו ממלשין יהודי שמילא, לדבריהם, תפקיד חינוכי מרכזי ביישוב, כי הפלמ"ח הוא בעצם 'האס-אס של ה"הגנה"'. עוד מטעים גלבר כי גם המונחים ותוויות הערכה כמו 'היטלר יוגנד' ככינוי לבני הנוער של המתיישבים ביהודה ושומרון, וההשוואה בין התנ"ך למיין קמפף, 'יודנראט', או 'גבולות אושוויץ', היו ציוני דרך באנלוגיות סמויות וגלויות בין עמדותיה של ישראל כלפי הפלסטינים לבין רדיפת הנאצים את היהודים. השוואות

16 על המלכוד שבו היו נתונים העם היהודי והיישוב ראו גם דינה פורת, הנהגה במלכוד, תל-אביב 1986 (להלן: פורת, הנהגה במלכוד); שלמה אהרונסון, היטלר, בעלות הברית והיהודים, תל-אביב 2008; פרילינג, חץ בערפל.

17 ראו לעניין זה גם חילופי הדברים בין באואר לעברון, הערה 9 לעיל.

וקביעות שהתבססו על אותה התבוננות מרדדת – וכל המבקש להרחיב בכך ימצא אצל גלבר עוד דוגמאות לכך.¹⁸

אף על פי כן, הוא מוסיף, שימושים נואלים בשואה ובנליוזציות שלה נעשו גם בידי ציונים גמורים בעיקר במישורים הפוליטיים: השואה גויסה ומגויסת לצרכים שונים ובידי אנשים מכל גוני הקשת הפוליטית החל בכך-גוריון, שעוד בשנת 1947 השווה בין המופתי לבין היטלר, דרך מנחם בגין שהשווה בין ערפאת לבין היטלר, וכן השוואות שנעשו בעת מלחמת המפרץ בין סדאם חוסיין ובין היטלר, והשוואות שערכה שולמית אלוני בין הכיבוש הישראלי בשטחים לכיבוש הגרמני במלחמת העולם, וכלה בהשוואה בין ההתנתקות והנסיגה מעזה לשואה. אלה רק חלק מן הדוגמאות שהמחבר מביא, מתאר ומבאר. יש לא מעט צדק בביקורת על המקום שכבשה השואה בחיים הציבוריים במדינת ישראל, על עסקנות השואה, על המסעות הראוותניים לפולין, על העברת הדגש מן הקורבנות לניצולים, על המאבקים החומרניים מאז ימי השילומים והפיצויים, ועד ימי תלאות פוליסות הביטוח ובושת החשבונות החסומים והרכוש של יהודים מאירופה ויורשיהם בישראל, המוחזק – עדיין – שלא כדין בידי רשויות שונות במדינה.¹⁹

על שאלת יחסה של הנהגת היישוב ליהודי אירופה במהלך השואה, על ניסיונות ההצלה של היישוב, סוגיה שגם היא פרנסה פולמוסים רבים, גלבר אינו מרחיב. הוא מסתפק באזכור המחקרים השונים שנעשו בתחום, מימצאיהם המשותפים על מערך תיעודי ענף,²⁰ ומסכם את העמדות הפוסט-ציוניות כעמדות המושתתות על אי הבנת עומק חוסר האונים של היישוב וראשיו, מערך הקשיים שהיה כרוך בכל ניסיון להציל את מי שנותר לפליטה, ובעיקר משעה שהובן מה אכן קורה באירופה. הפוסט-ציונים, מסכם גלבר, לא הציעו מחקר משלהם היכול לסתור את מימצאי המחקר העדכני על מה שעשו היישוב והנהגתו לסיוע ולהצלת יהודים באירופה בזמן השואה, ובמה שדלו ממנו עשו שימוש מוטע ומטעה.²¹

חיבורו של יואב גלבר הוא מחקר המשלב בין התבוננות רחבת עדשה בשורה של נושאי על בסוגיות עקרוניות – אידאולוגיות, מתודולוגיות ודיסציפלינריות – לבין התבוננות במקרי חקר מאירי עיניים, בין שרטוט בתנועות יד רחבות לבין ציור ואיור דקדקניים של פרטי פרטים. התבוננות עשירה של חוקר ההופך כל אבן על מה שהוצג כשינויים מרחיקי הלכת המאתגרים את תחום הדעת שלו, מהרהר ומערער עליהם; סיכום, תגבור ועדכון

18 גלבר, זיכרון ותעמולה, עמ' 442-444; הנ"ל, אומה והיסטוריה, עמ' 213-214.

19 שם, עמ' 213-216; הנ"ל, זיכרון ותעמולה, שם.

20 ראו, למשל, פורת, הנהגה במלכוד; דליה עופר, דרך בים, ירושלים 1988; יחיעם ויץ, מודעות וחוסר אונים: מפא"י לנוכח השואה, 1943-1945, ירושלים 1994; חווה וגמן-אשכולי, אלם: מפא"י לנוכח השואה, 1939-1942, ירושלים 1994; פרילינג, חץ בערפל.

21 גלבר, זיכרון ותעמולה, עמ' 371-372; הנ"ל, אומה והיסטוריה, עמ' 131, 139, 160; אהרונסון, ציונות. וכן במאמרים נוספים באסופות שהוזכרו עד כאן. לניתוח של הפולמוס ושל המשתתפים בו מזווית ראייה נוספת ראו, Laurence J. Silberstein, *The Postzionism Debates: Knowledge and Power in Israeli Culture*, New York 1999

המחקר על השפעתו של הדיון הזה על ההיסטוריוגרפיה של הצינונות, היישוב ומדינת ישראל, הכול מתוך הצגה חדה וברורה של עמדתו המקצועית, האידאולוגית והמתודולוגית, ללא כל הנחות והתייפיויות, בדרך גלויה ועשירה, ישירה ואמיצה, רהוטה קולחת. כמו מי המביט בקליאו, מוזת ההיסטוריה, במבט מקצועי מאוד אך גם ישראלי וצברי מאוד, ואומר לה: אל דאגה, קליאו, עוד לא הכל אבוד... לפחות לא לפי שעה...²²

22 גלבר, זיכרון ותעמולה, 'הקדמה', עמ' 9-10. שם הציג את ספרו כ'חשבון נפש אישי ומקצועי ולאחר יותר מחמישים שנות התעניינות בעבר ושלושים שנות מחקר וכתיבה היסטורית. [...] פיצול ארגוני ופרטיקולריזם חוגי בתקופה שמעמדם של מדעי הרוח באקדמיה ושל לימודי ההיסטוריה בכללם מתדרדר, הם מכשולות מיותרות. ואולם, עוד יותר בלט [...] המאמץ שעשו אנשי אקדמיה אחדים, לא כולם היסטוריונים דווקא, לחתור תחת המחקר ההיסטורי כהווייתו אז באקדמיה הישראלית בשם הרוחות המנשבות ב"עולם המערבי", ולהפוך את האופנות האלה לאורתורוכסיה חדשה שתכתיב להיסטוריונים תודעה ומתודולוגיה. [...] נראה, מכל מקום, לכאורה, שבעולם המערבי כמעט שלא נותר דבר מן הדיסציפלינה ההיסטורית, שאיבדה את המונופול על העבר. בתוך שלל דרכי ההתייחסות האנושים אל העבר, למן הגעגועים ועד למחקר, מעמדם של המחקר ההיסטורי ושל הכתיבה המתבססת עליו מותקף ונמצא, כאמור, בנסיגה זה כמה עשרות שנים [...]. ההיסטוריה כיום היא תחום המאפשר דריסת רגל לכל מאן דבעי [...]. אחת השאלות שאני מבקש להשיב עליהן בספר היא, אם התהליך הזה מבשר את סופה של ההיסטוריה כמו שהכרנוה עד כה, כלומר אם ההיסטוריוגרפיה היא מין בסכנת הכחדה, או שעדיין אפשר לעצור את התהליך ולהשפיע על המגמה'.